

L'ADAPTACIÓ LINGÜÍSTICA EN ELS PROCEDIMENTS JUDICIALS EN QUÈ INTERVÉ UN INTÈRPRET: REALITAT, MOTIVACIÓ I CONSEQÜÈNCIES EN EL MARC DEL PROCÉS PENAL A ESPANYA

Juan Miguel Ortega Herráez

Departament de Traducció i Interpretació
Universitat d'Alacant

1. INTRODUCCIÓ

La lingüística forense és una disciplina ja consolidada en el pla internacional i s'inicia en la dècada dels noranta, si bé a Espanya, segons apunta Turell (2009: 2), es troba encara en estat «embrionari», fonamentalment a causa de la mateixa naturalesa del nostre ordenament jurídic. Malgrat això, no són poques les iniciatives investigadores, acadèmiques i professionals que s'han anat duent a terme en els últims anys, especialment en el si de l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada (IULA), de la Universitat Pompeu Fabra, i el seu Laboratori de Lingüística Forense (ForensicLab), que constaten el dinamisme i projecció de futur d'aquesta disciplina. El treball que aquí es presenta parteix de la definició àmplia de lingüística forense que proposa International Association of Forensic Linguists (IAFL) i publicacions com *Forensic Linguistics: The International Journal of Speech, Language and the Law*, definició segons la qual aquesta disciplina inclouria totes aquelles àrees d'interrelació entre llenguatge i dret. Així, seguint la proposta de Turell (2009: 3), actualment es perfilen tres grans àrees d'especialització acadèmica i professional en el si de la lingüística forense: llenguatge jurídic, llenguatge judicial i llenguatge probatori o evidencial. Seria precisament en l'àmbit dels estudis sobre el llenguatge judicial on tindria

cabuda, al costat de l'estudi del discurs propi dels operadors jurídic, la interpretació judicial.

Aquesta contribució té per objectiu presentar alguns dels resultats d'una investigació sobre la interpretació judicial a Espanya feta en el marc dels estudis de traducció i interpretació. De manera més concreta, abordarà algunes de les qüestions de caràcter lingüístic que contribueixen a perfilar el paper de l'intèrpret en un procediment judicial i que també han estat objecte d'estudi, com veurem, en el si de la lingüística forense. Partirem, doncs, breument i limitadament, d'un repàs dels estudis que, des d'un enfocament lingüístic, plantegen el paper de l'intèrpret judicial. En segon lloc, presentarem una breu panoràmica de la pràctica de la interpretació judicial a Espanya, necessària per contextualitzar l'estudi fet i les seves conclusions. En tercer lloc, analitzarem, a partir d'un estudi científic descriptiu no experimental amb qüestionaris aplicats, les pràctiques discursives que són objecte d'estudi, com ara, de l'adaptació lingüística del discurs dels interlocutors primaris per part de l'intèrpret en procediments penals de caràcter multilingüístic i multicultural dins de l'ordenament jurídic espanyol. En aquesta secció farem una atenció especial a les motivacions que poden portar l'intèrpret a adoptar aquestes pràctiques discursives i

reflexionarem, a continuació, sobre les conseqüències que això pot tenir en el procés penal. Finalment presentarem unes conclusions generals que es vincularan a possibles línies de treball futures tant en el si de la lingüística forense com en els estudis de traducció i interpretació.

2. LA LINGÜÍSTICA FORENSE I L'ANÀLISI DE LA TASCA PROFESSIONAL DE L'INTÈRPRET JUDICIAL

Com ja hem apuntat, la lingüística forense ha analitzat i ha plantejat les diferències existents entre trobades jurídiques eminentment monolingües i les de naturalesa multicultural i multilingüe en què intervé un intèrpret. A títol merament il·lustratiu es poden esmentar els treballs de Berk-Seligson (1990) sobre el discurs judicial als Estats Units en procediments en què intervé un intèrpret, o l'anàlisi exhaustiva en el marc de l'ordenament jurídic australià de Hale (2004), sense oblidar les investigacions de Wadensjö (1998) a Suècia en el cas de procediments d'asil o treballs com els de Jansen (1995) a Holanda o Martinsen i Dubslaff (2010) a Dinamarca. Resulta impossible donar compte aquí de tots i cadascun dels resultats que aquestes investigacions llancen, si bé de cara a contextualitzar el nostre treball és important apuntar algunes de les principals conclusions a les quals arriben aquests autors a partir dels seus estudis basats en anàlisis del discurs.

En primer lloc, convé esmentar que la mera presència i intervenció d'un intèrpret en procediments jurídics de diferent índole dota la trobada comunicativa d'una personalitat pròpia i diferent de les trobades monolingües. La visibilitat de l'intèrpret és palesa i es veu fins i tot incrementada en els casos en què l'intèrpret es constitueix en un participant actiu més, fruit, entre altres factors, de l'ús per part dels interlocutors

primaris de la tercera persona (en lloc de la primera), la qual cosa li dóna més responsabilitat i control sobre els enunciat. De la mateixa manera, l'intèrpret, com a coordinador de l'intercanvi comunicatiu, pot arribar a controlar l'intercanvi comunicatiu plenament mitjançant les seves pròpies intervencions, fins al punt de poder excloure'n o incloure-hi els participants primaris.

Però més important encara és que els estudis esmentats, especialment els de Hale (2004) i Berk-Seligson (1990), demostren com l'intèrpret, amb el seu ús discursiu, pot alterar la percepció que els membres d'un jurat es creen d'un declarant concret. Així, solen dotar el discurs dels declarants d'un estil més narratiu, cosa que a priori s'hauria de traduir en una percepció més positiva. No obstant això, tal com s'observa en estudis anàlegs fets en trobades monolingües, en utilitzar un estil més narratiu, i contràriament al que es podria pensar, hi introdueix partícules pròpies de l'estil buit de poder — elements que suggereixen dubte i fórmules de matisació del discurs o de cortesia (Berk-Seligson 1990: 142)—, de manera que la percepció final dels membres del jurat tendeix a ser més negativa. Curiosament aquestes partícules seran les que l'intèrpret sacrificarà quan opti per donar versions del discurs més curtes que les originals, les quals alteraran igualment la percepció dels membres del jurat sobre el declarant (Berk-Seligson 1990, 143). Amb freqüència, i fruit de l'asimetria entre els interlocutors, l'intèrpret dota el discurs dels parlants de la minoria lingüística d'un estil hiperformal, millorant així la percepció del declarant. En definitiva, el resultat no és un altre que la percepció distorsionada que els integrants del jurat es fan sobre el declarant. No menys important és l'alteració a què es poden veure exposades les preguntes formulades pels lletrats, situació que pot malmetre l'estratègia

que busquen en els seus interrogatoris i que poden condicionar el camí d'una declaració, aspecte que demana una atenció especial a Hale (2004).

Com hem vist, tots aquests estudis es desenvolupen en ordenaments jurídics diferents de l'espanyol, i coincideixen amb els països en els quals la lingüística forense ha tingut una trajectòria i projecció més rellevants. El desenvolupament de la lingüística forense a Espanya és més recent i potser per això, fins ara, sembla haver-se centrat fonamentalment en aspectes relacionats amb el llenguatge probatori i evidencial (detecció del plagi, determinació i atribució d'autoria, identificació i verificació de parlants, elaboració de perfils lingüístics, etc.) (ForensicLab 2011). Aspectes com el de la interpretació jurídica (judicial, policial, asil) han estat analitzats principalment, encara que potser des d'enfocaments no eminentment lingüístics, des dels estudis de traducció i interpretació, marc fonamental en el qual s'emmarca aquest treball. No obstant això, ja comencen a haver-hi iniciatives en el si de grups de recerca sobre lingüística forense a Espanya en les quals es dona cabuda i difusió a la traducció i interpretació judicial (cf. Jiménez Bernal 2010, Garayzábal et al. 2010). Però abans d'abordar l'objecte del nostre estudi científic i de cara a facilitar-ne la correcta interpretació i contextualització al lector, és convenient repassar, encara que sigui molt breument, la situació de la pràctica de la interpretació judicial a Espanya. No en va, som del parer que aquesta situació condiona la manera en què els intèrprets aborden el seu treball i pot contribuir a entendre millor el perquè d'algunes de les decisions que prenen els intèrprets sobre el seu discurs i que analitzarem més endavant.

3. LA PRÀCTICA DE LA INTERPRETACIÓ JUDICIAL A ESPANYA

En línies generals es pot afirmar que, enfront d'altres subgèneres de la interpretació en els serveis públics (ISP), la interpretació judicial a Espanya gaudeix d'una situació comparativament millor que en altres països, si bé dista molt de ser ideal. Així, no hi ha una normativa específica que ordeni la professió i la regulació existent, la qual cosa limita a unes breus i contradictòries referències a la Llei d'enjudiciament criminal (articles 440, 441, 762.8), que data de finals del segle XIX. Com no podria ser d'una altra manera, fruit del context historicosocial en què es va redactar la llei, aquests articles no són clars quant a la qualificació professional o les destreses professionals que ha de tenir l'intèrpret judicial i deixen les portes obertes perquè l'autoritat judicial habiliti com a intèrpret qualsevol persona, la qual ha de jurar o prometre conduir-se bé i fidelment, i ser coneixedora de l'idioma en qüestió sense que es comprovi o se li exigeixi cap qualificació acadèmica o professional.

Tampoc no es pot oblidar que segons les competències que té cada comunitat autònoma en matèria de gestió dels mitjans personals i materials al servei de l'Administració de justícia, hi han diferències en les prestacions de serveis d'interpretació. Malgrat l'existència de diferents models (cf. Ortega Herráez 2010: 96-150), la tendència actual apunta a la subcontractació gradual d'aquests serveis a empreses privades, procediment que no està exempt de polèmica a causa de les denúncies que, fins i tot des d'entorns judicials, s'han llançat sobre la mala qualitat del servei que presten i l'escassa qualificació professional d'alguns dels seus intèrprets (Luna 2009). Només en el cas de la província de Las Palmas (Gran Canària, Fuerteventura i Lanzarote) s'ha

constatat l'existència d'un servei públic integral d'interpretació judicial amb uns eixos principals que giren entorn de l'existència d'un intèrpret coordinador de servei en plantilla, borsa d'intèrprets *freelance*. A aquesta borsa s'accedeix amb l'acreditació acadèmica professional i té una retribució superior a la mitjana registrada en el conjunt de l'Estat a causa de l'absència d'empreses intermediàries (cosa que fomenta la permanència dels professionals en el sector) i l'establiment de torns d'intèrprets de guàrdia a la disposició dels jutjats.

Al costat dels intèrprets *freelance*, siguin contractats directament pels jutjats o siguin facilitats per empreses subcontractades, trobem intèrprets en plantilla que formen part del personal laboral de l'Administració¹ i que, a priori, han hagut de superar un procés selectiu. La majoria van accedir als seus llocs quan les competències requereien exclusivament en el Ministeri de Justícia, que, inexplicablement, enquadra aquests professionals entre els titulats en batxillerat, aspecte que condiciona el tipus de proves que es fan en el procés selectiu i que, novament, ha estat objecte de crítiques (entre d'altres, Ortega Herráez et al. 2007, Ortega Herráez 2011). Malgrat això, en comunitats autònomes com les Canàries, el País Basc, Madrid o Andalusia, els intèrprets judicials han estat reclassificats i actualment es troben enquadrats entre els titulats universitaris; situació que, en teoria, obre la

porta a l'exigència de qualificacions acadèmiques específiques i al disseny de proves pertinents en el marc dels futurs processos selectius. Això, però, no sempre és així (cf. Ortega Herráez 2011) i, a més, com ja hem dit, la tendència actual és cap a la subcontractació de serveis, de manera que tot just es registren noves contractacions d'intèrprets judicials en plantilla.

Es pot afirmar, doncs, que en línies generals ens trobem davant d'una professió necessitada d'un marc normatiu específic, circumstància que, juntament amb la falta de rigor a l'hora d'accedir-hi, provoca que els intèrprets duguin a terme la feina en absència de directrius clares sobre com han de procedir, quines tècniques han d'utilitzar, quins aspectes deontològics han d'observar, etc., cosa que no vol dir que no hi hagi intèrprets qualificats i que no duguin a terme la feina amb total professionalitat i plenes garanties. No en va, entre els objectius d'algunes de les associacions professionals com l'Asociación Profesional de Traductores e Intèrpretes Judiciales y Jurados (APTIJ, www.aptij.es) o l'Associació de Traductors i Intèrprets Jurats de Catalunya (ATIJC, www.atijc.com) hi ha el fet de contribuir a la millora de la situació mitjançant l'elaboració d'un codi deontològic, la formació contínua, l'assessorament de les administracions, la denúncia dels problemes que envolten l'exercici de la professió, etc. Entretant, és possible que, davant de l'absència de directrius i d'un marc normatiu clars, alguns intèrprets recorrin a determinades pràctiques discursives que potser es podrien traduir en conseqüències greus per als participants en un procés penal.

¹ En el conjunt d'Espanya hi ha uns cent llocs de traductor intèrpret en plantilla dotats pressupostàriament, si bé no tots estan ocupats. D'aquests, aproximadament la meitat depenen del Ministeri de Justícia: òrgans centrals com el Tribunal Suprem (2) i l'Audiència Nacional (16), Castella-la Manxa (5), Castella i Lleó (7), Múrcia (5), les Balears (12), Extremadura (1), Ceuta (4) i Melilla (4); i l'altra meitat depèn de les comunitats autònomes amb competències en matèria de justícia són Andalusia (10), Catalunya (3), Madrid (20), Canàries (4), el País Basc (9), Galícia (7), Aragó (3) i Astúries (1).

4. L'ADAPTACIÓ LINGÜÍSTICA EN L'ÀMBIT JUDICIAL: REALITAT I MOTIVACIÓ EN LES TROBADES EN QUÈ UN INTÈRPRET INTERVÉ COM A MEDIADOR

L'anàlisi que presentem aquí no té una base pròpiament lingüísticodiscursiva, com es podria esperar, si bé sí que es pot posar en relació amb la literatura i amb treballs sobre la interpretació judicial fets a partir de l'anàlisi del discurs, alguns dels quals ja hem esmentat a la primera part d'aquesta contribució. De fet, aquest estudi no s'emmarcaria estrictament dins de la lingüística forense entesa com la disciplina que té com a objecte d'estudi «el llenguatge i les llengües en les seves múltiples manifestacions orals i escrites i que, per tant, les dades en les quals basa la seva anàlisi són dades lingüístiques, i no dades estadístiques» (Burell 2009: 3). No obstant això, considerem que pot ser útil de cara a establir línies de treball en les quals es poden desenvolupar investigacions eminentment lingüístiques.

L'origen d'aquest treball està en una investigació de més envergadura sobre l'autopercepció del paper professional que tenien els intèrprets judicials que treballaven en l'ordre jurisdiccional penal, i que es va materialitzar mitjançant un estudi científic de caràcter descriptiu no experimental elaborat a partir de qüestionaris aplicats (Ortega Herráez 2006). Aquesta investigació es va dur a terme entre 2003 i 2006. La raó de plantejar l'objecte d'estudi mitjançant qüestionaris i no a partir d'un estudi basat en corpus de discursos no és una altra que les dificultats tècniques que, en el seu moment, plantejaven aquesta decisió.²

² En el moment de dur a terme la investigació, l'accés a enregistraments de vistes orals, etc. era problemàtic, ja que no hi havia cap obligació legal que disposés aquesta mesura. Només amb el recent canvi normatiu introduït en la Llei d'enjudiciament criminal, que

Esmentarem succintament que el disseny i desenvolupament metodològic d'aquesta investigació, especialment del qüestionari usat, va seguir els procediments habituals de comprovació de la robustesa de l'instrument de mesura, pilotatge i validació utilitzats en aquest tipus d'estudis. L'aspecte innovador d'aquesta investigació radica en el fet que es tracta d'una de les primeres aproximacions a l'estudi del paper de l'intèrpret judicial a Espanya, àmbit en el qual, per les raons ja apuntades, no és fàcil dur a terme investigacions a partir de corpus textuais de diligències judicials i les existents no solen abordar de manera específica les particularitats de les trobades en què intervé un intèrpret (cf. Ridaó 2007 i 2010). En el nostre cas, l'anàlisi parteix de les opinions que han expressat els intèrprets judicials en exercici, als quals es demana que reflexionin sobre determinats usos discursius.

En l'estudi van participar un total de 83 subjectes (xifra que va suposar un índex de resposta del 51,66 % sobre el total de 160 qüestionaris enviats), la majoria dels quals eren dones, i amb una edat mitjana compresa entre els 31 i 40 anys (la meitat dels subjectes aproximadament). En funció de la seva situació laboral, si bé són majoria els que no tenen una relació laboral directa amb l'Administració de justícia i podem considerar que treballen com a *freelance* (llevat d'algunes excepcions), es registra un percentatge important d'intèrprets en plantilla (41 %) al servei de la mateixa Administració, per la qual cosa es pot dir que en l'estudi hi ha una sobrerrepresentació d'un perfil professional concret. El motiu no és un altre que la dificultat d'accés al col·lectiu format per intèrprets *freelance* i la seva màxima reticència a participar en aquest tipus d'estudis. Finalment, cal destacar que,

disposa que totes les sessions dels judicis han de ser enregistrades, s'obre una possibilitat per poder accedir a aquest tipus de material.

pel que fa al nivell de qualificació professional, el nostre estudi registra un 91,6 % de titulats universitaris (dels quals el 44,6 % compta amb formació específica de grau o postgrau en traducció o interpretació), la qual cosa pot contrastar clarament amb el que hem manifestat anteriorment sobre els criteris deficients d'accés a la professió, les denúncies presentades sobre la qualitat dels serveis d'interpretació, etc. Novament, aquest fet pot considerar-se revelador de la situació que viu la professió, ja que és molt probable que el col·lectiu d'intèrprets no qualificats mostri reticències a participar en estudis d'aquesta índole perquè els pot percebre com una amenaça.

Com ja hem dit, el qüestionari complet, que constava d'un total de 39 preguntes, plantejava diferents qüestions relatives a la situació laboral dels subjectes, la seva formació, així com el seu paper professional. En aquest treball ens centrarem únicament en un aspecte molt concret, el relacionat amb l'adaptació del registre lingüístic. Per això es va fer una pregunta tancada específica:³ *En su trabajo como intérprete judicial, ¿adapta usted el nivel del lenguaje (formal, coloquial, técnico, etc.) de la persona a/para la que interpreta?* Es tractava d'una pregunta en què només era possible marcar una de les tres opcions de resposta (*sí, no, de vegades*), i això facilitava la recollida de dades quantitatives, si bé es demanava als que responien la pregunta (en qualsevol sentit) que justificuessin la seva elecció, la qual cosa ens va facilitar també la recollida de dades qualitatives.

Convé remarcar que la pregunta no estableix distincions entre l'adopció d'un

estil hipercorrecte quan l'interlocutor utilitza un registre col·loquial o argòtic (per exemple, quan s'interpreta un acusat de nivell cultural i educatiu baix) i la simplificació del registre elevat o tècnic que utilitza algun dels participants primaris, normalment l'operador jurídic, per fer-lo més assequible a un altre participant primari, normalment el parlant de la minoria lingüística (testimonis o acusats). Malgrat això, en tots dos casos, i considerant l'exposat en la bibliografia ja citada, es podrien derivar conseqüències en les percepcions mútues dels participants en un procés penal o en el desenvolupament de la trobada comunicativa en què l'intèrpret fa de mediador. Com es pot apreciar en el quadre 1, en la immensa majoria de casos (86,80 %) els subjectes afirmen adaptar el nivell lingüístic dels interlocutors primaris.

Quadre 1. Resultats globals sobre adaptació lingüística

			Total	
Adaptació nivell	NO	Recompte	9	
		%	10,80 %	
	SÍ	Recompte	52	
		%	62,70 %	
	De vegades	Recompte	20	
		%	24,10 %	
	NS/NC	Recompte	2	
		%	2,40 %	
	Total		Recompte	83
			%	100,00 %

Gràcies a la inclusió de l'apartat en què els subjectes podien justificar la seva resposta, vam poder obtenir dades qualitatives interessants que ens il·lustren les motivacions existents per a l'adopció d'aquest tipus de pràctiques discursives que,

³ Aquesta pregunta, la número 18, corresponia a la cinquena part del qüestionari i obria la secció. Seguien altres preguntes que abordaven temes que solen estar en el centre del debat sobre el paper de l'intèrpret: l'ampliació i l'explicitació d'informació, l'omissió d'informació, el resum d'informació, etc. (cf. Ortega Herráez, 2010, 158-290)

en països en què el model d'interpretació judicial està més professionalitzat i regulat, com poden ser els Estats Units, Austràlia o el Regne Unit, serien objecte, si més no, de debat. Arran de les respostes obtingudes es desprèn que els subjectes enquestats tenen una concepció sobre el seu propi paper professional en què preval que s'estableixi una comunicació efectiva per damunt de condicionants retòrics o jurídics. És per això que no mostren objeccions a l'hora d'afirmar que, en aquest procés, estan disposats a sacrificar determinats aspectes característics del llenguatge judicial.⁴ Vegem-ne alguns exemples:

- *A veces el lenguaje empleado es muy técnico y los extranjeros no entienden la terminología empleada.*
- *La finalidad del trabajo del intérprete es desvelar el contenido del discurso lingüístico.*
- *Creo que hay que anteponer entender al registro.*
- *En ocasiones es necesaria la adaptación para que se dé el entendimiento.*
- *Lo más importante ha de ser la comunicación.*
- *Porque una función inherente a la de intérprete profesional; para que exista comunicación adaptarse a las circunstancias del caso.*

Paral·lelament, també al·ludeixen al fet que, en el marc dels procediments judicials penals en què intervé un intèrpret, hi ha una asimetria sociocultural i educativa entre els participants primaris que faria inviable la comunicació sense aquesta adaptació lingüística ja al·ludida:

- *Dependiendo del nivel cultural de la persona y de su conocimiento de la forma de vida española y/o de su legislación.*

- *Porque no entenderían de otra forma. Mis asistidos suelen ser de nivel cultural bajo.*
- *Si veo que la persona para la que interpreto no entiende la/s palabra/s técnica/s, se lo digo en un lenguaje más coloquial.*
- *Siempre en el caso de que los tecnicismos jurídicos no sean comprendidos por las personas, lo que es frecuente en el caso de los analfabetos.*
- *Porque no se puede hablar un lenguaje muy técnico a alguien que es prácticamente inculto y no se va enterar de lo que le digas.*

Entre els que es mostren poc inclinats al recurs d'utilitzar estratègies discursives tendents a modificar el registre lingüístic utilitzat, trobem opinions que s'emparen en la deontologia professional i en la voluntat de les parts d'utilitzar el registre lingüístic que consideren adequat:

- *Creo que no sería ético y además podría dificultar el trabajo del juez o de las otras partes ya que el lenguaje no debe ser manipulado.*
- *El hablante tiene suficiente conocimiento de la situación en que se encuentra, si quiere utilizar términos coloquiales es su decisión.*
- *Intento transmitir lo más fielmente posible el nivel cultural y de lengua del declarante para que los operadores jurídicos se adapten, pero por reacciones de los jueces, creo que no están acostumbrados a ello.*
- *Lo hago salvo casos concretos. Aunque persona hable de forma coloquial, hay términos que deben explicarse tal como el juez lo pronuncia, aclarando eventualmente el significado.*
- *No es ético.*
- *Depende del nivel del usuario, pero antes intento que lo explique la otra parte, en realidad nunca he sido yo.*

Curiosament, també trobem opinions que ens suggereixen que els subjectes potser no havien reflexionat amb anterioritat sobre aquest tema i quan se'ls convida a fer-ho són

⁴ Els comentaris es presenten tal com els subjectes els han consignat en els qüestionaris.

capaços de qüestionar-se. Fins i tot hi ha qui admet que al llarg de la seva trajectòria professional, i fruit de la formació rebuda, ha canviat d'opinió:

- *Suelo adoptar un registro más formal cuando el de persona coloquial, pensando que le favorece (aunque ahora que lo pienso tal vez tenga que cuestionarme).*
- *Al principio lo hacía porque los jueces, abogados, así lo esperaban. Ahora sin embargo, a medida que me he ido formando he podido observar que no es lo correcto, con lo cual, interpreto al mismo nivel, y si me piden que haga alguna adaptación, de forma cortés me excuso y señalo que no es lo adecuado (explico las razones).*

A la vista dels comentaris recollits ens podríem preguntar si, efectivament, aspectes com la formació prèvia de l'intendent, el seu règim laboral o els condicionants culturals propis del parell de llengües entre les quals treballa, marquen alguna diferència enfront dels resultats globals. Així, segons es pot comprovar en el quadre 2, en què es presenten els resultats depenent de si l'intendent ha rebut una formació específica en traducció o interpretació o si, per contra, en el cas de tenir-ne, és d'un altre tipus, la tendència general, amb lleugers matisos, continua apuntant a un ús majoritari de l'adaptació lingüística (més del 85 % dels enquestats en cada categoria). Aquest fet, al qual també al·ludeixen treballs sobre la interpretació judicial a Espanya, com els de Giambruno (1997) i Feria (1999), fonamentalment a partir d'observacions personals limitades geogràficament, es veu validat novament mitjançant un estudi de caràcter científic com el nostre.

Quadre 2. Taula de contingència adaptació lingüística / formació prèvia

Adaptació nivell		Tipus formació prèvia			Total
		Específic aT/I	Diversa	NS/NC	
NO	Recòmpte	3	5	1	9
	% for. prèvia	8,1 %	14,3 %	9,1 %	10,8 %
SÍ	Recòmpte	20	22	10	52
	% for. prèvia	54,1 %	62,9 %	90,9 %	62,7 %
De vegades	Recòmpte	12	8	0	20
	% for. prèvia	32,4 %	22,9 %	0,0 %	24,1 %
NS/NC	Recòmpte	2	0	0	2
	% for. prèvia	5,4 %	0,0 %	0,0 %	2,4 %
Total	Recòmpte	37	35	11	83
	% for. prèvia	100,0 %	100,0 %	100,0 %	100,0 %

El mateix s'observa en el cas del tipus de relació contractual que s'estableix entre l'intendent i l'Administració de justícia. Novament són majoria els que manifesten adaptar el nivell lingüístic (*sí*: 62,7 %; *de vegades*: 24,1 %). I més important encara és que, fetes les anàlisis oportunes, no s'han trobat diferències notables pel que fa a l'adaptació del discurs entre els intèrprets que formen part del personal laboral de l'Administració (*sí*: 61,2 %; *de vegades*: 26,5 %;

no: 10,2 %) i els intèrprets *freelance* (*sí*: 64,7 %; *de vegades*: 20,6 %; *no*: 11,8 %).

Més problemàtic resulta analitzar les diferències que pot haver-hi en funció dels condicionants propis de l'asimetria cultural, una asimetria que es dóna, en més o menys grau, entre totes les llengües i cultures. A més, entre els subjectes enquestats trobem intèrprets de molt diverses llengües i alguns d'ells treballen amb més d'una, raó per la qual seria difícil saber, atesa la configuració del qüestionari, si en les respostes que van consignar van tenir més pes els condicionants culturals propis d'un parell de llengües o d'un altre parell de llengües. Malgrat això, a la vista de l'interès que planteja aquesta qüestió, hem considerat oportú creuar les dades obtingudes en la pregunta en qüestió amb el perfil lingüístic dels subjectes i analitzar les possibles semblances o diferències que pot haver-hi entre intèrprets de diferents idiomes. Ens centrarem exclusivament en dues de les llengües (juntament amb l'anglès i el francès) quantitativament més ben representades en els nostres estudis, l'alemany (21 subjectes) i l'àrab (16 subjectes). En tots dos casos, les diferències en termes de proximitat i asimetria cultural amb l'espanyol són evidents. No obstant això, com ja hem dit, alguns dels intèrprets d'aquests idiomes també treballen amb l'anglès i el francès, que, a causa de la seva àmplia difusió, s'utilitzen amb ciutadans procedents de contextos socioculturals molt variats i diversos, la qual cosa sens dubte ha pogut condicionar les seves respostes. Per això, els resultats que exposem tenen únicament valor il·lustratiu i no poden considerar-se representatius i extrapolables.

En el cas dels intèrprets que inclouen l'àrab⁵ en la seva combinació lingüística, pràcticament tots (93,8 %) afirmen que adapten el registre lingüístic dels interlocutors primaris i no es detecten diferències significatives segons la formació prèvia de la qual disposa l'intèrpret. Tot i així, l'únic subjecte que manifesta no adaptar el registre sí que compta amb formació específica en traducció i interpretació. Les raons al·ludides pels subjectes giren majoritàriament entorn de la necessitat de superar l'asimetria cultural i lingüística existent entre l'àrab i l'espanyol.

Per la seva banda, entre els intèrprets que inclouen l'alemany en la seva combinació lingüística (i no hi inclouen l'àrab), els resultats també suggereixen que la majoria dels subjectes es decanten per l'adaptació del nivell lingüístic (85,7 %), encara que amb matisos. Mentre que en el cas de l'àrab totes les respostes són categòriques (*sí* o *no*), en el cas de l'alemany les respostes afirmatives es divideixen entre les categòriques (*sí*: 66,7 %) i les menys categòriques (*de vegades*: 19 %). Quant a la formació prèvia dels intèrprets, crida l'atenció que sigui precisament el col·lectiu d'intèrprets d'alemany amb formació prèvia en interpretació el que, amb un percentatge més elevat, es decanti per les respostes positives categòriques (66,7 % enfront del 50 % dels que no tenen formació específica). No obstant això, com ja hem apuntat, la configuració del qüestionari impedeix extraure resultats concloents d'aquestes dades, si bé seria extremadament interessant abordar aquesta qüestió en un futur.

⁵ Cf. Ortega Herráez (2007) per a una anàlisi més detallada sobre la pràctica de la interpretació judicial àrab-espanyol.

5. CONSEQÜÈNCIES DE L'ADAPTACIÓ LINGÜÍSTICA EN EL PROCÉS PENAL ESPANYOL

Convé aturar-se ara en les conseqüències que podria tenir aquesta adaptació lingüística en el marc del procés penal espanyol. Ja hem vist en la primera part d'aquest treball que les investigacions dutes a terme en altres ordenaments jurídics suggereixen l'existència de repercussions directes en la valoració de la credibilitat d'un declarant derivades d'aquestes pràctiques discursives, la qual cosa, sens dubte, pot tenir importants repercussions processals. Com ja hem posat de manifest, no ens consta l'existència de treballs en la mateixa línia en el cas d'Espanya, de manera que la lingüística forense i els estudis d'interpretació tenen encara per davant un camp d'estudi ampli.

Segons l'opinió obtinguda de diferents juristes,⁶ a l'hora de mesurar la importància efectiva que el discurs d'un declarant pot tenir en la valoració que el jutge en faci, convé tenir en compte diferents qüestions. En primer lloc, en el procés penal convé establir una clara diferència pel que fa al valor de la declaració prestada depenent de si el declarant és l'acusat o si és testimoni o víctima. Així, en virtut del dret de defensa, es pot afirmar que l'acusat «està facultat per mentir» i, per tant, en relació amb el contingut, la seva declaració no presentarà una importància vital en el procés. Per contra, els testimonis estan obligats

francament, raó per la qual el contingut de la seva declaració sí que es té en compte.

Ara bé, si ens centrem en la forma d'aquesta declaració —que és el que ens ocupa—, els experts consultats semblen coincidir que en tots dos casos (acusats i testimonis) aquesta manera de declarar és important de cara a la valoració de la prova, en la mesura en què el procés penal espanyol es regeix pel principi d'immediació. Què vol dir això? Bàsicament que el jutge ha de presenciar la pràctica de la prova (testifical en aquest cas) i, en funció de la percepció que n'extragui, i si ho considera oportú, podrà sol·licitar que es practiquin altres mitjans de prova per esclarir els fets, si intueix que els declarants han mentit. Més encara, tant els juristes consultats com la jurisprudència semblen ser clars quan afirmen que, sobre la base del principi d'immediació esmentat, en el cas de les apel·lacions el tribunal superior no pot entrar a valorar les proves personals, és a dir, el contingut i forma de les declaracions testificals, ja que això correspon al jutjat o tribunal que havia de jutjar l'assumpte i havia pogut valorar en conjunt el contingut i la forma, i extreure'n les conclusions pertinents. Sobre aquest tema resulta interessant la citació següent, extreta de la sentència 624/2009 de la sala penal del Tribunal Suprem, de 9 de febrer, en la qual s'aborda el valor de la declaració testifical de la víctima:

«A partir de estos criterios de ponderación del testimonio de la víctima, controlables en vía casacional, la valoración propiamente dicha corresponde al Tribunal de instancia que con las ventajas de la inmediación ve y oye directamente al testigo, percibiendo lo que dice y cómo lo dice, y tiene la posibilidad de valorar en su exacta dimensión sus gestos, palabras concretas y actitudes adoptadas por el declarante en sus afirmaciones ante el Tribunal, por lo que su

⁶ Comunicació personal per correu electrònic durant el mes de febrer de 2011 amb Mar Jimeno Bulnes, catedrática de Dret Processal de la Universitat de Burgos; Carmen Quadrat Salines, professora titular de Dret Processal de la Universitat d'Alacant; José Soler Vilar, advocat i coordinador d'alumnes de l'Escola de Pràctica Jurídica de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats d'Alacant; Fernando Gascón Nasarre, intèrpret jurat d'alemany i advocat de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Saragossa.

juicio valorativo y axiológico debe ser respetado íntegramente en el recurso casacional, incluida la faceta de la credibilidad del testigo.»⁷ (Tribunal Suprem 2009).

Una prova d'aquesta importància relativa que es concedeix a les declaracions personals podem trobar-la en l'episodi esdevingut en el marc d'un procediment judicial tingut a la sala penal de l'Audiència Nacional. En aquest procés, el magistrat president del tribunal va impedir a una testimoni declarar amb burca perquè, en les seves paraules, «viendo su rostro, yo puedo ver si me miente o no, si le sorprende alguna pregunta o no» (*El País* 2009). Amb aquest exemple gràfic, juntament amb el que hem exposat, podem fer-nos una idea sobre el valor que es dona al llenguatge no verbal, per la qual cosa no hauríem d'esperar menys del mateix discurs. Això pot tenir importància si l'interpret judicial modifica elements concrets del discurs dels interlocutors primaris.

Un capítol a part mereixeria el cas dels judicis amb jurat que tenen lloc a Espanya, ja que, com apunten alguns dels experts consultats, atès que els seus integrants són llecs en dret potser podria pensar-se que estan més exposats a influències derivades d'un discurs ben construït, de la simpatia o compassió que desperti amb el seu discurs un acusat, etc. No obstant això, convé tenir en compte que en el nostre ordenament jurídic els arguments que han d'exposar en la seva decisió els membres del jurat estan supervisats per jutges professionals, i aquesta decisió s'ha d'adequar a determinats paràmetres; en cas contrari poden ser impugnats.

En qualsevol cas, és evident que en el panorama actual de la investigació en lingüística forense i interpretació judicial feta en l'ordenament jurídic espanyol falten

estudis que analitzin precisament les repercussions que en el procés d'adopció de decisions judicials es poden derivar de la intervenció de l'interpret. Així, mentre alguns dels experts consultats coincideixen a afirmar que si bé la tasca d'un interpret professional pot resultar fonamental en el procés de decisió d'un jutge, altres apunten que, vulguem o no, la intervenció d'interprets en els procediments judicials penals, com a realitat habitual, és relativament recent, de manera que qüestions com les que aquí hem exposat encara no s'han plantejat ni doctrinalment ni jurisprudencialment.

6. CONCLUSIONS

A manera de conclusió es pot dir que, a la vista del que exposen i afirmen els mateixos interprets judicials objecte d'estudi, una de les característiques que defineixen la seva actuació dins del procés penal espanyol és l'adaptació al registre lingüístic dels interlocutors primaris. Tal com hem indicat en aquest article, no sembla haver-hi diferències notables en funció del règim laboral de l'interpret ni tampoc de la seva formació prèvia, cosa que podria explicar-se per la mateixa situació de la pràctica de la interpretació judicial a Espanya i de la pròpia situació de l'ensenyament de la interpretació judicial (cf. Ortega Herráez 2005, Vigier 2010). No obstant això, sobre aquest darrer punt convindria continuar investigant tot considerant els canvis recents que s'han produït en el panorama universitari espanyol.

Els motius apuntats pels subjectes giren entorn de la creença, prou estesa entre molts interprets i segons la qual l'interpret ha de fer prevaldre la comunicació i la comprensió entre els interlocutors primaris per sobre d'aspectes d'índole discursiva. No obstant això, les investigacions dutes a terme en

⁷L'èmfasi és nostre.

altres ordenaments jurídics s'han encarregat de demostrar les repercussions que aquestes pràctiques poden tenir en la correcta administració de la justícia. És fa necessari, doncs, verificar mitjançant estudis eminentment lingüístics si el que manifesten els intèrprets enquestats té un reflex fidel en la pràctica de la interpretació judicial a Espanya, i, més important encara, aprofundir-ne les possibles repercussions en el nostre procés penal. No podem passar per alt que en la nostra investigació la majoria dels subjectes comptaven amb una formació universitària superior (en molts casos específica en traducció i interpretació), de manera que ens podríem plantejar quines són les pràctiques discursives dels intèrprets que, sense acreditar cap tipus de qualificació professional, exerceixen en els tribunals i jutjats espanyols. No cal dir que, tenint en compte les particularitats del procés penal espanyol, la cooperació d'investigadors provinents de l'àmbit del dret processal i dels operadors jurídics es fa necessària per aprofundir en l'estudi del paper de l'intèrpret judicial i del que realment se n'espera.

Com s'ha pogut comprovar, en aquest treball es fa al·lusió a múltiples debats, si bé, per limitacions d'espai, no és possible tractar-los aquí. Ja s'ha fet al·lusió a la necessitat de continuar investigant l'aparent escassa incidència que, en aquest estudi, han tingut aspectes com l'estatus laboral i la formació prèvia dels enquestats. Igualment, atesa la situació actual, es poden plantejar dubtes sobre si el model de l'intèrpret propi d'altres ordenaments jurídics és vàlid a Espanya i, en cas que ho fos, si caldria ampliar-ne el paper per donar cabuda als trets culturals, socials, etc. que caracteritzen la seva tasca.

És evident que la lingüística forense a Espanya té davant seu un ampli camp d'estudi, els resultats del qual contribuiran, sens dubte, al procés de professionalització

de la interpretació en l'àmbit judicial. Per la seva banda, els estudis de traducció i interpretació han d'aplicar els resultats d'estudis com el que presentem aquí en àmbits com la didàctica de la interpretació judicial en els seus diferents formats, ja que només així es podrà garantir, per part dels intèrprets qualificats, el desenvolupament i l'adquisició d'unes competències i estratègies discursives comunes que contribueixin a l'harmonització de la pràctica professional diària de la interpretació judicial. I el mateix caldria dir de les associacions professionals i de les administracions. En els propers anys, Espanya haurà de traslladar a la seva legislació interna la directiva europea relativa al dret a interpretació i a traducció en els processos penals, aprovada recentment (Unió Europea 2010). Aquest és, sens dubte, un pas esperançador que no hauria de passar per alt el resultat de les diferents investigacions sobre les peculiaritats de les trobades judicials en què intervenen intèrprets i que s'han dut a terme des d'àmbits com la lingüística forense i els estudis de traducció i interpretació.

7. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BERK-SELIGSON, S. (1990). *The Bilingual Courtroom: Court Interpreters in the Judicial Process*. Chicago: University of Chicago Press.
- EL PAÍS (2009). «Bermúdez expulsa a una testigo por negarse a declarar sin “burka”». *El País*, 23 de setembre de 2009.
- FERIA, M.C. (1999). «El traductor-intérprete en la Administración de Justicia». FERIA, M.C. (ed.). *Traducir para la Justicia*. Granada: Comares, 87-108.
- GARAYZÁBAL, E. et al. (eds.). (2010). *Panorama actual de la lingüística forense en el ámbito legal y policial: Teoría y práctica. Jornadas (in)formativas de lingüística forense*. Madrid: Euphonia Ediciones.
- FORENSICLAB (2011). *ForensicLab, Laboratori*

de *Lingüística Forense: Peritatge lingüístic*.
<<http://www.iula.upf.edu/forensiclab/fmetodca.htm>>

GIAMBRUNO, C. (1997). *Language Mediation in the Judicial System: The Role of the Court Interpreter*. Tesis doctoral inédita. Departament de Filologia Anglesa, Universitat d'Alacant.

HALE, S. (2004). *The Discourse of Court Interpreting: Discourse practices of the law, the witness and the interpreter*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

JANSEN, P. (1995). «The role of the interpreter in Dutch courtroom interaction: the impact of the situation on translational norms». TOMMOLA, J. (ed.). *Topics in Interpreting Research*. Turku: Centre for Translation and Interpreting, University of Turku, 11-35.

JIMÉNEZ BERNAL, M. (2010). «La Traducción y la Interpretación dentro de la Lingüística Forense». GARAYZÁBAL, E. et al. (eds.). *Panorama actual de la lingüística forense en el ámbito legal y policial: Teoría y práctica. Jornadas (in)formativas de lingüística forense*. Madrid: Euphonia Ediciones.

LUNA, P. DE (2009). *Informe de la Magistrada Pilar de Luna Jiménez de Parga: Incumplimiento por parte de Seprotec*. <<http://www.elgasconjurado.com/2010/02/15/informe-de-la-magistrada-pilar-de-luna-jimenez-de-parga/>>

MARTINSEN, B.; DUBSLAFF, F. (2010). «The cooperative courtroom: A case study of interpreting gone wrong». *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting*, 12, 1, 21-59.

ORTEGA HERRÁEZ, J.M. (2005). «Hacia una mayor calidad formativa en interpretación judicial». GARCÍA, M. E. et al. (eds.). *IV Jornadas sobre la Formación y Profesión del Traductor e Intérprete: Calidad y traducción - Perspectivas académicas y profesionales*. Madrid: Universidad Europea.

— (2006). *Análisis de la práctica de la interpretación judicial en España: el intérprete frente a su papel profesional*. Granada: Servicio de

Publicaciones de la Universidad.
<<http://biblioteca.ugr.es/>>

— (2007). «La interpretación árabe-español en los juzgados y tribunales penales españoles: el intérprete y su papel profesional». *Puentes: hacia nuevas investigaciones en la mediación intercultural. Número monográfico dedicado a la traducción y a la interpretación árabe-español-árabe* (Editor: Feria, M.C.), 8, 11-24. <<http://www.ugr.es/~greti/puentes/puent.es8/04-Ortega-Herraez.pdf>>

— (2010). *Interpretar para la Justicia*. Granada: Comares.

— (2011). «Cómo acreditar intérpretes a través de la traducción: análisis crítico de la acreditación profesional de intérpretes jurídicos en España». *Trans: Revista de Traductología*, 15.

ORTEGA HERRÁEZ, J.M.; PLAZA, S.; FIOL, C.; HERNÁNDEZ, N. (2007). «Los intérpretes judiciales ante la Propuesta de Decisión Marco del Consejo sobre Garantías Procesales en los procesos penales en la Unión Europea». ARANGÜENA, C. (coord.). *Garantías procesales en los procesos penales en la Unión Europea*. Valladolid: Lexnova, 252-272.

RIDAO, S. (2007). «La figura del intérprete traductor en los juicios con testigos extranjeros: una aproximación pragmalingüística». CORTÉS, L.; BAÑÓN, A.; ESPEJO, M.; MUÑO, J. (coords.), *Discurso y oralidad. Homenaje al profesor José Jesús de Bustos Tovar*. Madrid: Arco/Libros, 861-871.

— (2010). *El género judicial. Materiales para su estudio lingüístico. Tejuelo, Didáctica de la Lengua y Literatura*. Extremadura: Consejería de Educación.

<<http://iesgtballester.juntaextremadura.net/web/profesores/tejuelo/vinculos/monografias/mon03.pdf>>

TRIBUNAL SUPREM (2009). *Sentencia 624/2009 de la Sala de lo Penal del Tribunal Supremo, de 9 de febrero de 2009 (Id Cendoj: 28079120012009100101)*.

<<http://www.poderjudicial.es/search/index.jsp>>

TURELL, M. T. (2009). «Los retos de la Lingüística Forense en el siglo XXI: In Memoriam Enrique Alcaraz Varó». 2009 *Enrique Alcaraz Annual Memorial Lecture*. Alacant: Departament de Filologia Anglesa, Universitat d'Alacant.

UNIÓ EUROPEA (2010). «Directiva 2010/64/UE del Parlamento Europeo y del Consejo, de 20 de octubre de 2010 relativa al derecho a interpretación y a traducción en los procesos penales». *Diario Oficial de la Unión Europea*, 26 d'octubre de 2010. <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:280:0001:0007:ES:PDF>>

VIGIER, F. (2010). El nombramiento de traductores-intérpretes jurados de inglés mediante acreditación académica: descripción de la formación específica y del grado de satisfacción de los egresados. Granada: Editorial de la Universidad de Granada.

WADENSJÖ, C. (1998). *Interpreting as Interaction*. London: Longman.